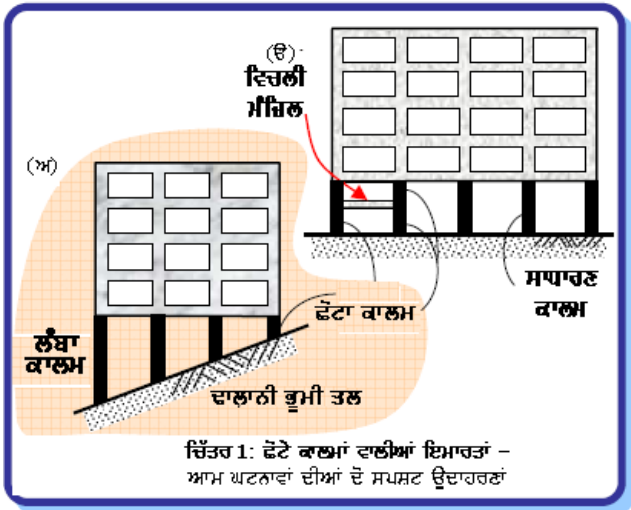

ਭੂਚਾਲ ਦੌਰਾਨ ਛੋਟੇ ਥੰਮ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਜ਼ਿਆਦਾ ਨੁਕਸਾਨ ਕਿਉਂ ਪਹੁੰਚਦਾ ਹੈ ?

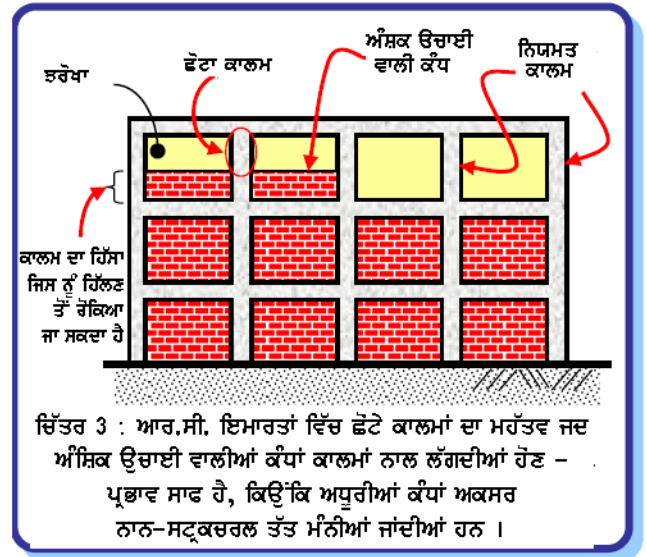
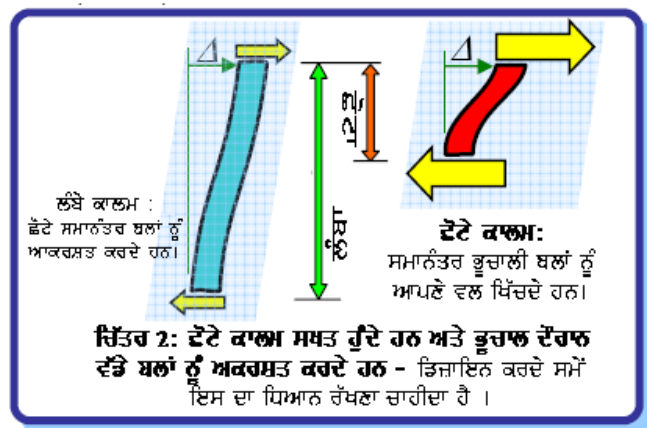
ਛੋਟੇ ਥੰਮ੍ਹੇ ਕਿਹੜੇ ਹੁੰਦੇ ਹਨ ?

ਅਤੀਤ ਵਿੱਚ ਆਏ ਭੂਚਾਲਾਂ ਦੇ ਦੌਰਾਨ, ਪ੍ਰਬਲਿਤ ਕੰਕ੍ਰੀਟ (ਆਰ.ਸੀ.) ਫਰੇਮ ਭਵਨ ਜਿਸ ਵਿੱਚ ਇੱਕ ਹੀ ਮੰਜ਼ਿਲ ਤੇ ਅਲੱਗ ਉਚਾਈਆਂ ਦੇ ਥੰਮ੍ਹੇ ਹੁੰਦੇ ਹਨ, ਛੋਟੇ ਥੰਮ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਉਸ ਮੰਜ਼ਿਲ ਤੇ ਸਿਥਿਤ ਲੰਬੇ ਥੰਮ੍ਹਾਂ ਦੇ ਮੁਕਾਬਲੇ ਜ਼ਿਆਦਾ ਨੁਕਸਾਨ ਝੱਲਣਾ ਪਿਆ । ਛੋਟੇ ਭਵਨਾਂ ਵਾਲੇ ਥੰਮ੍ਹਾਂ ਦੀਆਂ ਦੋ ਉਦਾਹਰਣਾਂ - ਢਾਲ ਵਾਲੀ ਜ਼ਮੀਨ ਦੇ ਖੜ੍ਹੇ ਭਵਨ ਅਤੇ ਮੇਜ਼ਨੀਨ ਫਰਸ਼ (ਦੋ ਫਰਸ਼ਾਂ ਦੇ ਵਿੱਚ ਬਣਿਆਂ ਫਰਸ਼) ਵਾਲੇ ਭਵਨ ਚਿੱਤਰ-1 ਵਿੱਚ ਦਰਸਾਏ ਗਏ ਹਨ ।

ਛੋਟੇ ਥੰਮ੍ਹਾਂ ਦੀ ਮਾੜੀ ਕਾਰਗੁਜ਼ਾਰੀ ਦਾ ਕਾਰਣ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਭੂਚਾਲ ਦੇ ਦੌਰਾਨ ਇੱਕ ਹੀ ਕਰਾਸ ਸੈਕਸ਼ਨ ਵਾਲੇ ਲੰਬੇ ਅਤੇ ਛੋਟੇ ਥੰਮ੍ਹੇ ਸਮਤਲ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਇੱਕ ਹੀ ਪਰਿਮਾਣ ਨਾਲ ਗਤੀਮਾਨ ਹੁੰਦੇ ਹਨ (ਚਿੱਤਰ 2)। ਪਰ ਲੰਬੇ ਥੰਮ੍ਹਾਂ ਦੀ ਤੁਲਣਾ ਵਿੱਚ ਛੋਟੇ ਥੰਮ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਜ਼ਿਆਦਾ ਨੁਕਸਾਨ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਇਹ ਜ਼ਿਆਦਾ ਭੂਚਾਲੀ ਬਲ ਨੂੰ ਖਿੱਚਦਾ ਹੈ ।

ਕਿਸੇ ਥੰਮ੍ਹੇ ਦੀ ਜਿੰਨੀ ਜ਼ਿਆਦਾ ਜੜ੍ਹਤਾ ਵਿਰੂਪਣ ਦੇ ਪ੍ਰਤੀ ਉਸਦੀ ਪ੍ਰਤੀਰੋਧਤਾ ਦਾ ਸੂਚਕ ਹੈ । ਥੰਮ੍ਹੇ ਦਾ ਨੁਕਸਾਨ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਜ਼ਿਆਦਾ ਹੋਵੇਗਾ ਉਹਨੂੰ ਵਿਰੂਪਤ ਕਰਨ ਵਿੱਚ ਉਤਨੇ ਹੀ ਜ਼ਿਆਦਾ ਬਲ ਦੀ ਜ਼ਰੂਰਤ ਹੋਵੇਗੀ । ਜੇ ਇੱਕ ਛੋਟੇ ਥੰਮ੍ਹੇ ਨੂੰ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੇ (ਵਿਸ਼ਾਲ ਬਲ ਨੂੰ ਝੱਲਣ ਲਈ ਢੁੱਕਵਾਂ ਡਿਜ਼ਾਇਨ ਨਹੀਂ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਤਾਂ ਭੂਚਾਲ ਦੇ ਦੌਰਾਨ ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਬਹੁਤ ਜ਼ਿਆਦਾ ਨੁਕਸਾਨ ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ । ਇਸ ਵਿਹਾਰ ਨੂੰ ਛੋਟਾ ਥੰਮ੍ਹੇ ਪ੍ਰਭਾਵ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ । ਇਨ੍ਹਾਂ ਛੋਟੇ ਥੰਮ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਪਹੁੰਚਿਆ ਨੁਕਸਾਨ ਅਕਸਰ ਐਕਸ ਆਕਾਰ ਦੀਆਂ ਤੜਕਾਂ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਹੁੰਦਾ ਹੈ । ਥੰਮ੍ਹੇ ਨੂੰ ਇਸ ਪਰਕਾਰ ਨੁਕਸਾਨ ਅਪਰੂਪਣ ਵਿਫਲਤਾ (ਦੇਖੋ ਆਈ ਆਈ ਟੀ ਕੇ - ਬੀ ਏ ਐਮ ਟੀ ਸੀ ਭੂਚਾਲ ਟਿੱਪ 19) ਦੇ ਕਾਰਨ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ।

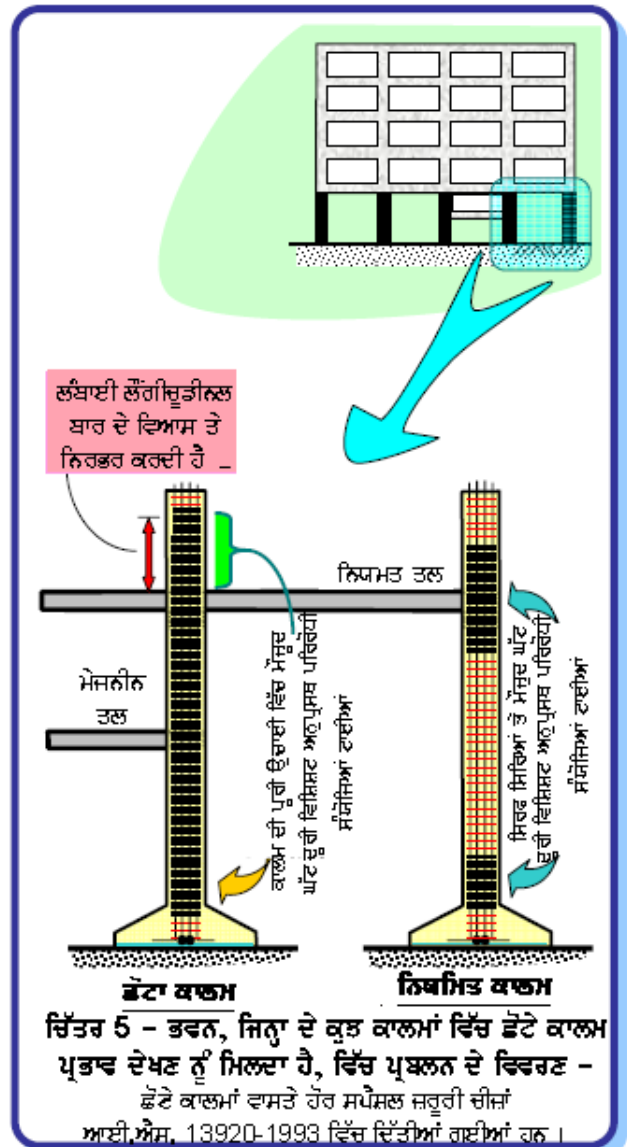
ਛੋਟੇ ਥੰਮ੍ਹਾਂ ਦਾ ਵਿਹਾਰ :

ਭਵਨਾਂ ਵਿੱਚ ਛੋਟੇ ਥੰਮ੍ਹੇ ਪ੍ਰਭਾਵ ਦੀਆਂ ਅਨੇਕ ਸਥਿਤੀਆਂ ਦੇਖਣ ਨੂੰ ਮਿਲਦੀਆਂ ਹਨ । ਜਦੋਂ ਕੋਈ ਭਵਨ ਵਲਾਣ ਜ਼ਮੀਨ ਤੇ ਖੜ੍ਹਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ (ਚਿੱਤਰ 1ੳ) ਤਾਂ ਭੂਚਾਲੀ ਕੰਪਨ ਦੇ ਦੌਰਾਨ ਸਾਰੇ ਥੰਮ੍ਹੇ ਫਰਸ਼ ਦੀ ਸਲੈਬ ਦੇ ਨਾਲ ਨਾਲ ਉਹੋ ਪਰਿਮਾਣ ਵਿੱਚ ਸਮਤਲ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਗਤੀਮਾਨ ਹੁੰਦੇ ਹਨ । (ਇਹਨੂੰ ਕਿਰੜ ਫਰਸ਼ ਡਾਇਆਫਰਾਮ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ) (ਦੇਖੋ ਆਈ ਆਈ ਟੀ ਕੇ - ਬੀ ਏ ਐਮ ਟੀ ਸੀ ਭੂਚਾਲ ਟਿੱਪ 17) ਜੇ ਇੱਕੋ ਹੀ ਮੰਜ਼ਿਲ ਦੇ ਸਤਰ ਤੇ ਛੋਟੇ ਅਤੇ ਲੰਬੇ ਥੰਮ੍ਹੇ ਦੋਵੇਂ ਮੌਜੂਦ ਹੋਣ ਤਾਂ ਲੰਬੇ ਥੰਮ੍ਹੇ ਦੀ ਬਜਾਏ ਛੋਟੇ ਥੰਮ੍ਹੇ ਕਈ ਗੁਣਾ ਜ਼ਿਆਦਾ ਭੂਚਾਲੀ ਨੂੰ ਖਿੱਚਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਜ਼ਿਆਦਾ ਨੁਕਸਾਨ ਹੁੰਦਾ ਹੈ । ਛੋਟਾ ਥੰਮ੍ਹੇ ਪ੍ਰਭਾਵ ਉਨ੍ਹਾਂ ਥੰਮ੍ਹਾਂ ਜੋ ਮੇਜ਼ਨੀਨ ਤਲਾ ਨੂੰ ਸਹਾਰਾ ਦੇਂਦੇ ਹਨ ਜਾਂ ਲੋਫਟ ਸਲੈਬਾਂ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਮੇਜ਼ਨੀਨ ਤਲਾ ਦੇ ਨਿਯਮਿਤ ਸਲੈਬਾਂ ਦੇ ਵਿੱਚ ਰੱਖਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਵਿੱਚ ਦੇਖਣ ਨੂੰ ਮਿਲਦਾ ਹੈ (ਚਿੱਤਰ 1ਅ)। ਛੋਟੇ ਥੰਮ੍ਹੇ ਦੇ ਪ੍ਰਭਾਵ ਦੇ ਅਸਰ ਨਾਲ ਭਵਨਾਂ ਵਿੱਚ ਇੱਕ ਹੋਰ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਸਥਿਤੀ ਵੀ ਸਾਹਮਣੇ ਆਉਂਦੀ ਹੈ । ਇੱਕ ਅਪੂਰਣ ਉਚਾਈ ਦੀ (ਚਿਣਾਈ ਜਾਂ ਆਰ ਸੀ) ਦੀਵਾਰ ਜਿਸਦੀ ਬਾਕੀ ਬਚੀ ਉਚਾਈ ਵਿੱਚ ਇੱਕ ਖਿੜਕੀ ਲਗਾਉਣ ਲਈ ਨਿਰਮਿਤ ਕੀਤਾ ਗੈ ਇਸ ਦੇ ਬਾਰੇ ਵਿਚਾਰ ਕਰੋ । ਦੀਵਾਰਾਂ ਦੀ ਮੌਜੂਦਗੀ ਦੇ ਕਾਰਨ ਲਾਗਲੇ ਥੰਮ੍ਹੇ ਛੋਟੇ ਥੰਮ੍ਹਾਂ ਦੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਵਿਹਾਰ ਕਰਦੇ ਹਨ । ਕਈ ਸਥਿਤੀਆਂ ਵਿੱਚ ਇੱਕ ਹੀ ਮੰਜ਼ਿਲ ਵਿੱਚ ਮੌਜੂਦ ਹੋਰ ਥੰਮ੍ਹੇ ਨਿਯਮਤ ਉਚਾਈ ਦੇ ਹੁੰਦੇ ਹਨ ਕਿਉਂਕਿ ਉਹਨੇ ਦੇ ਲਾਗੇ ਕੋਈ ਵੀ ਦੀਵਾਰ ਮੌਜੂਦ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੀ ਹੈ । ਜਦੋਂ ਕਿਸੇ ਭੂਚਾਲ ਦੇ ਦੌਰਾਨ ਫਰਸ਼ ਦਾ ਸਲੈਬ ਵਿੱਗ ਮੰਡਲੀ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਗਤੀਮਾਨ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਤਾਂ ਇਨ੍ਹਾਂ ਥੰਮ੍ਹਾਂ ਦੇ ਉਪਰਲੇ ਸਿਰਿਆਂ ਦੇ ਵਿੱਚ ਇੱਕ ਹੀ ਪਰਿਮਾਣ ਦਾ ਅਦਲ ਬਦਲ ਹੁੰਦਾ ਹੈ (ਚਿੱਤਰ 3)।

ਫਿਰ ਵੀ ਸਖਤ ਦੀਵਾਰਾਂ ਕਿਸੇ ਛੋਟੇ ਥੰਮ੍ਹੇ ਦੇ ਨੀਵੇਂ ਹਿੱਸੇ ਦੀ ਵਿੱਗ-ਮੰਡਲੀ ਗਤੀ ਨੂੰ ਪ੍ਰਤੀਬੰਧ ਕਰਦੀ ਹੈ ਉਤੇ ਇਹ (ਥੰਮ੍ਹੇ) ਖਿੜਕੀ ਦੇ ਲੰਬੇ ਝਰੋਖੇ ਦੇ ਲਾਗਲੀ ਛੋਟੀ ਉਚਾਈ ਦੇ ਹਿੱਸੇ ਵਿੱਚ ਵੀ ਪੂਰੇ ਪਰਿਮਾਣ ਨਾਲ ਵਿਰੂਪਣ ਦਾ ਸ਼ਿਕਾਰ ਹੁੰਦੀ ਹੈ । ਦੂਸਰੇ ਪਾਸੇ ਨਿਯਮਿਤ ਥੰਮ੍ਹੇ ਪੂਰੀ ਉਚਾਈ ਦਾ ਹਿੱਸੇ ਵਿੱਚ ਵਿਰੂਪਣ ਦਾ ਸ਼ਿਕਾਰ ਹੁੰਦੇ ਹਨ ਕਿਉਂਕਿ ਇਹ ਪ੍ਰਭਾਵੀ ਉਚਾਈ ਜਿਸ ਵਿੱਚ ਇੱਕ ਛੋਟਾ ਥੰਮ੍ਹੇ ਆਜ਼ਾਦ ਰੂਪ ਨਾਲ ਮੁੜ ਸਕਦਾ ਹੈ, ਘੱਟ ਹੁੰਦੀ ਹੈ (ਛੋਟਾ ਥੰਮ੍ਹੇ) ਵਿੱਗ-ਮੰਡਲੀ ਗਤੀ ਦਾ ਜ਼ਿਆਦਾ ਪ੍ਰਤੀਰੋਧ ਕਰਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਨਿਯਮਿਤ ਥੰਮ੍ਹੇ ਦੇ ਮੁਕਾਬਲੇ ਵਿੱਚ ਕਿਤੇ ਜ਼ਿਆਦਾ ਖਿੱਚਦਾ ਹੈ । ਨਤੀਜੇ ਵਜੋਂ ਛੋਟੇ ਥੰਮ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਜ਼ਿਆਦਾ ਨੁਕਸਾਨ ਹੁੰਦਾ ਹੈ । ਚਿੱਤਰ 4 ਵਿੱਚ ਅਪੂਰਣ ਉਚਾਈ ਦੇ ਦੀਵਾਰ ਦੇ ਲਾਗੇ ਦੇ ਥੰਮ੍ਹੇ ਵਿੱਚ ਐਕਸ ਆਕਾਰ ਦੀ ਤਰੇੜਾਂ ਨੂੰ ਦੱਸਿਆ ਗਿਆ ਹੈ ।

ਅਨੁਰਪਾਤਰ ਹੱਲ ਨੂੰ ਇੱਕ ਯੋਗਤਾਪ੍ਰਾਪਤ ਸੰਰਚਨਾਤਿਮਿਕ ਇੰਜੀਨੀਅਰ ਜਿਸ ਨੂੰ ਇਸ ਬਾਰੇ ਲੋੜੀਂਦੀ ਜਾਣਕਾਰੀ ਹੋਵੇ ਦੁਆਰਾ ਹੀ ਡਿਜ਼ਾਇਨ ਕਰਾਉਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ।

ਹੱਲ:

ਨਵੀਆਂ ਇਮਾਰਤਾਂ ਵਿੱਚ ਛੋਟੇ ਥੰਮ੍ਹ ਪ੍ਰਭਾਵ ਨੂੰ ਜਿੱਥੋਂ ਤੱਕ ਹੋ ਸਕੇ ਨਿਰਮਾਣ ਵਿਧੀ ਡਿਜ਼ਾਇਨ ਸਮੇਂ ਹੀ ਛੁਟਕਾਰਾ ਪਾ ਲੈਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ । ਜਦੋਂ (ਨਿਰਮਾਣ ਵਿੱਚ) ਛੋਟੇ ਥੰਮ੍ਹਾਂ ਤੋਂ ਬਚਣਾ ਸੰਭਵ ਨਾ ਹੋ ਸਕੇ ਤਾਂ ਨਿਰਮਾਣ ਵਿਧੀ ਡਿਜ਼ਾਇਨ ਵਿੱਚ ਇਸ ਦੇ ਪ੍ਰਭਾਵ ਤੋਂ ਬਚਣ ਦਾ ਢੰਗ ਰੱਖਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ । ਆਰ ਸੀ ਸੰਰਚਨਾ ਦੇ ਲਚਕੀਲੇਪਨ ਦੀ ਵਿਸਥਾਰਪੂਰਵਕ ਜਾਣਕਾਰੀ ਦੇਣ ਵਾਸਤੇ ਭਾਰਤੀ ਮਾਪਦੰਡ ਆਈ ਐਸ 13920-1993 ਇਸ ਦੀ ਜ਼ਰੂਰਤ ਨੂੰ ਨਿਰਧਾਰਿਤ ਕਰਦਾ ਹੈ । ਉਹ ਥੰਮ੍ਹਾਂ ਜਿਹੜੇ ਛੋਟੇ ਥੰਮ੍ਹ ਪ੍ਰਭਾਵ ਦੁਆਰਾ ਪ੍ਰਭਾਵਿਤ ਹੋ ਸਕਦੇ ਹਨ ਦੀ ਪੂਰੀ ਉਚਾਈ ਵਾਸਤੇ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਹੱਦਬੰਦੀ ਪ੍ਰਬਲਣ ਦੀ ਵਿਵਸਥਾ ਕੀਤੀ ਜਾਣੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ । ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਹੱਦਬੰਦੀ ਪਰਬਲਣ (ਉਦਾਹਰਣ ਦੇ ਤੌਰ ਤੇ ਘੱਟ ਵਕਫੇ ਵਾਲੀਆਂ ਟਾਈਆਂ) ਨੂੰ ਛੋਟੇ ਥੰਮ੍ਹ ਦੀ ਦੋਵੇਂ ਉਪਰਲੇ ਉਤੇ ਥੱਲੇ ਵਾਲੇ ਸਿਰਿਆਂ ਵਾਲੇ ਪਾਸਿਆਂ ਤੇ ਜਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਕਿ ਚਿੱਤਰ 5 ਵਿੱਚ ਦੱਸਿਆ ਗਿਆ ਹੈ ਪਾਉਣੇ ਚਾਹੀਦੇ ਹਨ । (ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਹੱਦਬੰਦੀ ਪ੍ਰਬਲਣ ਦੇ ਵਿਸਥਾਰ ਵਰਨਣ ਵਾਸਤੇ ਆਈ ਆਈ ਟੀ ਕੇ - ਬੀ ਏ ਐਮ ਟੀ ਸੀ ਭੂਚਾਲ ਟਿਪ 19 ਨੂੰ ਦੇਖੋ)।

ਛੋਟੇ ਥੰਮ੍ਹਾਂ ਵਾਲੇ ਮੌਜੂਦ ਭਵਨਾਂ ਵਿੱਚ ਭਵਿਖਤ ਵਿੱਚ ਆਉਣ ਵਾਲੇ ਸੰਭਵ ਨੁਕਸਾਨ ਤੋਂ ਬਚਣ ਲਈ ਅਲੱਗ ਅਨੁਰਪਾਤਰ (ਰੇਟਰੋਫਿਟ) ਸਾਧਨਾਂ ਨੂੰ ਕੰਮਾ ਵਿੱਚ ਲਿਆਇਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ । ਜਿੱਥੇ ਅਪੂਰਣ ਉਚਾਈ ਦੀਆਂ ਦੀਵਾਰਾਂ ਮੌਜੂਦ ਹੋਣ, ਉੱਥੇ ਸਭ ਤੋਂ ਸੌਖਾ ਹੱਲ ਇੱਕ ਪੂਰਵ ਉਚਾਈ ਦੀ ਦੀਵਾਰ ਦੇ ਨਿਰਮਾਣ ਦੁਆਰਾ ਖੁਲ੍ਹੇ ਹੋਏ ਸਥਾਨਾਂ ਨੂੰ ਭਰ ਦੇਣਾ ਹੈ । ਇਹ ਛੋਟੇ ਥੰਮ੍ਹ ਪ੍ਰਭਾਵ ਤੋਂ ਛੁਟਕਾਰਾ ਦਵਾ ਦੇਣਗੇ । ਜੇ ਇਹ ਸੰਭਵ ਨਹੀਂ ਤਾਂ ਸਥਾਪਿਤ ਅਨੁਰਪਾਤਰ ਤਕਨੀਕਾਂ ਦੇ ਪਰਯੋਗ ਦੁਆਰਾ ਛੋਟੇ ਥੰਮ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਮਜ਼ਬੂਤ ਕਰਨ ਦੀ ਜ਼ਰੂਰਤ ਹੈ ।

ਸਬੰਧਤ ਆਈ ਆਈ ਟੀ ਕੇ - ਬੀ ਏ ਐਮ ਟੀ ਸੀ ਭੂਚਾਲ ਟਿਪ :

ਟਿਪ 6 : ਭੂਚਾਲ ਦੇ ਦੌਰਾਨ ਸਥਾਪਿਤ ਲੱਛਣ ਭਵਨਾਂ ਨੂੰ ਕਿਵੇਂ ਪ੍ਰਭਾਵਿਤ ਕਰਦੇ ਹਨ ।

ਟਿਪ 17 : ਪ੍ਰਬਲਿਤ ਕੰਕ੍ਰੀਟ ਵਿੱਚ ਬਣੇ ਭਵਨਾਂ ਨੂੰ ਭੂਚਾਲ ਕਿਵੇਂ ਪ੍ਰਭਾਵਿਤ ਕਰਦਾ ਹੈ ?

ਟਿਪ 19 : ਆਰ ਸੀ ਭਵਨਾਂ ਵਿੱਚ ਥੰਮ੍ਹ ਭੂਚਾਲਾਂ ਦਾ ਪ੍ਰਤੀਬੰਧ ਕਿਵੇਂ ਕਰਦੇ ਹਨ ।

ਸਰੋਤ ਸਾਮਗਰੀ:

ਆਈ ਐਸ - 13920(1993) - ਇੰਡੀਅਨ ਸਟੈਂਡਰਡ ਕੋਡ ਆਫ ਪ੍ਰੈਕਟਿਸ ਫਾਜ਼ ਡਕਟਾਈਲ ਡਿਟੇਲਿੰਗ ਆਫ ਰੀਇਨਫੋਰਸਮੈਂਟ ਕੰਕ੍ਰੀਟ ਸਟਰਕਚਰਜ਼ ਸੁਬਜੈਕਟ ਟੋ ਸੀਜ਼ਮਿਕ ਫੋਰਸਜ਼ - ਬਿਊਰੋ ਆਫ ਇੰਡੀਅਨ ਸਟੈਂਡਰਡਜ਼, ਨਿਊ ਦਿੱਲੀ ।

ਲੇਖਕ: ਸੀ.ਵੀ.ਆਰ. ਮੁਰਤੀ, ਇੰਡੀਅਨ ਇੰਸਟੀਚੂਟ ਆਫ ਟੈਕਨਾਲੋਜੀ, ਕਾਨਪੁਰ (ਇੰਡੀਆ) -

ਸਪਾਂਸਰਡ ਬਾਈ - ਬਿਲਡਿੰਗ ਮੈਟੀਰੀਅਲ ਐਂਡ ਟੈਕਨਾਲੋਜੀ ਪ੍ਰੋਮੋਸ਼ਨ ਕੌਂਸਿਲ, ਨਵੀਂ ਦਿੱਲੀ।

ਪੰਜਾਬੀ ਅਨੁਵਾਦ : ਇੰਜ. ਕਰਨੈਲ ਸਿੰਘ, ਐਫ.ਆਈ.ਈ.